

УДК 811.161.2:81'282.36

МОРФОЛОГІЧНИЙ РІВЕНЬ ГОВІРКИ С. ЯРОСЛАВКА САРАТСЬКОГО Р-НУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛ. НА ТЛІ ДІАЛЕКТНОГО ОТОЧЕННЯ

У статті подано опис морфологічної системи української говірки межиріччя Дністра і Дунаю, встановлено її місце у типології говірок ареалу за морфологічними ознаками.

Ключові слова: говірка, морфологічна система, інтегральні і диференційні риси, ареал.

Однією з актуальних проблем слов'янської діалектології є вивчення структурних рівнів новожитніх говірок. Українські переселенські говірки межиріччя Дністра і Дунаю (МДД), досліджувані А.А. Москаленком, В.П. Дроздовським, А.М. Муқан, В.П. Логвин, Т.П. Заворотною та ін., наразі пізнані недостатньо, особливо на рівні морфології. Незважаючи на тривале функціонування в умовах багатомовності і багатодіалектності, розвиток цих українських говірок визначається значною мірою їх внутрішніми закономірностями, генезисом, а також стимулюється міждіалектним контактуванням у межах української мови. Говірки ареалу характеризує й інтерференція з російською, румунською, болгарською, гагаузькою мовами, яка виявляється передусім на лексичному рівні, що почасти і зумовило увагу лінгвістів насамперед до особливостей їх лексичного складу (П.Ю. Гриценко, О.О. Мірошниченко, І.Б. Циганок, О.А. Даки). Але специфіка цього діалектного континууму, окрім переселенського характеру, полягає й у тому, що діалектні мікросистеми, представлені тут, є мозаїчними і їх не можна розглядати як суцільний масив. Тому кожна говірка як своєрідно організована та сформована комунікативна система потребує уваги до морфології.

Зауважимо також, що значна частина українських говірок ареалу сформувалася в результаті дисперсного переселення й дозаселення і лише окремі українські говірки МДД постали переважно внаслідок компактного переселення, тому їх можна вважати умовно монодіалектними: вони мають виразну південно-східну, південно-західну або північну діалектну основу.

Говірки північного діалектного типу ареалу найменш досліджені. Цей діалектний тип у МДД представлений завдяки переселенцям з Чернігівської губернії, що, за свідченнями обласних архівних матеріалів, у минулому були переважно жителями сіл Борзенського, Козелецького, Сурамського, Остерського, Сосницького, Чернігівського повітів [Дроздовський 1962: 437]. Перебуваючи близько 200 років на території Південної Бессарабії, значна частина українських діалектних мікросистем якої сформована переважно за рахунок носіїв українських говірок з південно-східною діалектною основою, насамперед з середньонадніпрянською і степовою, навіть ті говірки, що постали внаслідок компактного переселення, не тільки зберігають риси материнських, а й піддалися впливу сусідніх українських говірок та говірок інших мов цієї території. Такою є й українська говірка с. Ярославки Саратського р-ну Одеської обл., заснованого у 1826 р. переселенцями з одноіменного села Бобровицького р-ну Чернігівської області. Ця діалектна мікросистема окремо не описувалася, інформація про неї відсутня й в «Атласі української мови». Мешканці сусідніх сіл називають ярославців *пойдунами* (*пойду́ни нас назива́ють* у *Плахт'їйї́ки*), що фіксували й інші дослідники [ПУГ: 133]. На карті говорів української мови [АУМ: IX] материнська мікросистема представляє територію східнополісько-середньонадніпрянського порубіжжя.

Мета статті – визначити місце новожитньої говірки с. Ярославка Саратського р-ну Одеської обл. серед українських говірок МДД за морфологічними ознаками, що дасть можливість укласти карти до регіонального атласу українських говірок регіону.

Завдання статті – на підставі текстової реалізації опрацювати діалектне мовлення носіїв досліджуваної говірки, проаналізувати її морфологічну систему, виявити інтегральні та диференційні морфологічні риси говірки з-поміж інших українських говірок МДД, схарактеризувати її тип у межах ареалу.

Відзначимо, що діалектні тексти містять чимало особливостей фонетико-морфологічного характеру та лексикалізованих граматичних явищ (*гагауци* 'гагаузи', *хом'н'ак*, *р'ук'сази* 'рюкзак', *біуро*, *д'їатли*, *шпек* 'шпик', *болгар'їя*). У статті концентруємо увагу на морфологічних рисах говірки, пов'язаних із формотворенням та словозміною.

Аналіз іменникової морфології свідчить, що, подібно до інших українських говірок МДД (Шв., Бр., Пл., Рл.1.), центральними у іменниковій словозміні є I та II парадигматичні класи. В.П. Дроздовський до того ж відзначив, що у південнобессарабських говірках «іменники жіночого роду як I, так і III відмін мають значно менше словозмінних особливостей, ніж, скажімо, іменники чоловічого і середнього родів» [Дроздовський 1962: 141].

Розрізнення назв істот і неістот у формі знах. відм. мн. у говірці частково нівелюється, оскільки серед істот маємо паралельні форми, тотожні род. або наз. відм. (*має ко'ров*, *гу'сей*; *л'убл'у ко'рови*, *кот'ата*, *забирали кон'і*, *дою ко'рови*) з перевагою останніх, натомість у знах. відм. одн. чол. р. воно чіткіше, порівняно з іншими говірками МДД (Шв., Тр., Мт., Бр.), адже назви неістот й в одн. виступають насамперед у формах, що

збігаються з наз. відм. (купила рушник, дай н'їж, накрит' ст'їл / врубайеш пал'ц'а). Подібний стан цього явища характеризує східнополіські говори [АУМ: т.3: ч.3. к.41].

У род. відм. одн. іменників I відміни м'якої групи, на противагу іншим говіркам МДД, у яких маємо й форми на -и (Шв., Рл.1., Тр., Мл.), властиві насамперед південно-західним говорам, виступає тільки флексія -і (до зе^мл'ї, з кирниц'ї).

У дав. та місц. відм. одн. іменників цієї ж відміни, подібно до інших говірок ареалу (Пл., Рл.1.), відзначаємо варіантність форм з чергуванням к//ц і без нього, та наявність у формах без чергування крім флексії -і, закінчення -и (ж'їнк'ї, Йул'ки, в Йарослаўки, у сус'їдк'ї – на койц'ї, в б'їбл'їотец'ї, на стройц'ї, на Затоц'ї), натомість чергування х//с, з//з у цих формах зберігаються (Йавдос'ї, по дороз'ї), що вирізняє досліджувану говірку з-поміж інших південнобессарабських, в окремих з яких засвідчується повне усунення другої палаталізації у них (Шв., Бр., Сф.).

В орудн. відм. одн. іменників I відміни, на противагу іншим говіркам МДД (Пл., Рл.1., Шв.), як у північних говорах української мови, відбувається розрізнення твердого, м'якого і мішаного різновидів відмінювання, що виражено флексіями -оїу (для твердої групи) та -ейу (для м'якої та мішаної): ма'шиноїу, в'овноїу, пан'їросоїу, Вал'ейу, Вар'ейу, кручейу. Щоправда, тут не зауважуємо закінчення -ої, поширеного у східнополіських говірках й спостереженого в окремих говірках ареалу (Шв.).

У граматичній системі говірки для назв істот I відміни стійкою є й форма кличн. відм., причому подібно до літературного стандарту іменники твердої групи мають закінчення -о (бабо, Н'їно, ха'з'айко), а м'якої – -у (Вал'у, Пет'у). Форм твердої групи з флексією -у типу с'вашечку, властивих деяким іншим говіркам МДД (Шв.), тут не зафіксовано.

Іменники II відміни з основою на р, на відміну від інших говірок ареалу (Шв., Рл.1.), у наз. та непрямих відм. не пом'якшуються (ба'зар, сах'ар, тра'ктор, сах'ару, ха'ракт'ер, жир, и'тир, по т'ел'ев'їзору), м'якість зафіксовано лише у наз. відм. одн. слова ди'мар', хоча у 60-х роках ХХ ст. В.П. Дроздовський фіксував давню м'якість р «в абсолютному кінці слова та в кінці складу», приписуючи цю ознаку усім говіркам ареалу [Дроздовський 1962: 90–91].

Речовинні іменники та власні назви у род. відм. одн. чол. р. характеризують варіантні закінчення -а/-у (сах'ара/сах'ару, виног'рада/виног'раду, ш'пеку, сал'атику; до Стал'їн'г'раду, із Новг'ороду / до Камчи'ка, коло Б'елг'орода), що властиво багатьом говіркам досліджуваної території (Пл., Шв., Бр., Мт.), але не всім, в окремих з них помітна перевага флексії -а (Рл.1.).

У дав. відм. одн. назв істот і неістот II відміни, як і в більшості поліських говірок, виступає передусім закінчення -у, а в місц. – -у, -і (хлоп'чику, жен'їху, на по'койнику, у йа'ру, у чану, на то'ку, на куш'ч'ї, на стад'їон'ї, по т'ел'е'фону). Флексією -ов'ї зафіксовано в одиничних випадках (синов'ї, при ігов'ї). Натомість у більшості говірок МДД (Шв., Бр., Пл.) у таких формах закінчення -ов'ї є центральним, причому як для назв живих, так і неживих предметів, що є стійкою рисою, відзначеною й попередниками [Дроздовський 1962: 145; Мукан 1969: 194].

В орудн. відм. одн. іменники II відміни втратили розрізнення типів відмінювання, що засвідчують форми на -ом в усіх його різновидах (го'р'їхом, Во'дохриш'чом, кала'ч'ом, ст'їл'ц'ї'ом, тухл'ом, ворота'р'ом). Ця риса, інтегральна з багатьма говірками МДД (Пл., Рл.1., Шв., Бр.), характеризує й східнополіські [Матвіяс 2006: 54–55].

У місц. відм. іменників цієї відміни відбувається чергування к//ц, х//с подібно до літературного стандарту (у ко'жу'ї, на моло'ц'ї), що вирізняє досліджувану говірку в ареалі.

Іменники III відміни в род. відм. одн., на противагу іншим говіркам МДД, у яких відзначені форми на -і/-и (Пл., Шв., Тр., Рл.1.), характеризує тільки флексія -і (сол'ї, без в'їст'ї), притаманна у безваріантному вияві, окрім літературного стандарту, середньополіським та східнополіським говіркам [Матвіяс 2006: 53]. Деякі субстантиви, які у літературному стандарті належать до III відміни, набувають закінчень I, наприклад у знах. відм. одн. (и'ерт'у оби'мал'їе, вс'їу ж'їзн'їу ж'їдал'ї), що спостережено в інших українських говірках, зокрема й МДД (Шв., Бр., Сф.).

Грамему орудн. відм. одн. субстантивів цієї відміни характеризує безваріантне давнє закінчення -їю (ноч'їю), натомість у інших говірках МДД з різною варіантністю маємо форми й на -у, -оїу, -у^оїу (Шв., Бр., Сф., Тр., Рл.1., Пл.).

У наз. відм. мн. від іменників I відміни твердої групи можливі форми з флексією -і (нар'ї), яка поширюється й на множинні субстантиви (кур'ї, зон'ї), що властиво північним говорам і вирізняє їх з-поміж південних [Матвіяс 2006: 5]. Форми множинних іменників на -і у говірці зауважував і В.П. Дроздовський [ПУГ: 145].

У род. відм. мн. іменників I відміни виступають флексії -їю (си'ротк'їю, б'очк'їю, ска'мейк'їю, п'увичк'їю) та -Ø (краша'нок, рук, н'їг). Форми на -ей (ног'ей), відзначені у деяких інших говірках МДД (Шв.) та поширені у поліських, тут не спостережені. У вживанні закінчення -їю діє закономірність, помічена В.П. Дроздовським, – набуття його передусім іменниками з суфіксом -к- у той час, як в багатьох говірках МДД ця флексія поширена від інших іменників цього парадигматичного типу (хат'їю, баб'їю, в'їд'м'їю). До того ж учений припускав, що «при цьому водночас поєднуються зовнішня і внутрішня аналогії». Під внутрішньою аналогією він розумів тенденцію до збереження однакового зовнішнього вигляду основи в усіх відмінкових формах [ПУГ: 147].

Іменники чол. р. II відміни у наз. відм. мн., як і в деяких східнополіських говірках, ймовірно, унаслідок аналогії до субстантивів сер. р., мають, окрім закінчення -и (си'ни, бат'ки, каца'ни), закінчення -а (л'їса,

пойізда, сторожа, сніга, годда, друз'а), що не в однаковій мірі властиво іншим говіркам МДД, а у род. відм. мн., як і в іменників І відміни, у них активна флексія -іў (румин'іў, крол'іў, мужчин'іў, год'іў, желат'ін'іў).

Як і для більшості говірок ареалу з південно-східною основою (Бр., Шв., Сф., Мт.) словозміну іменника характеризує спорадичне уживання форм двоїни при числівниках два, три, чотири іменників І відміни (дв'і хат'і), натомість більша активність таких варіантних форм від іменників ІІ відміни чол. р. з літературно нормативними (три годда, два дн'а / два н'імц'і, три годди, три рази, чотир'і годди) і відсутність від іменників сер. р. (три в'ідра, чотир'і села). Прикметно, що говірки з південно-західною діалектною основою (Рл.1., Мл., Пк., Вс.) мають дуже високу активність форм двоїни іменників І відміни (дв'і куз'і, три куров'і, три машин'і).

Незмінювані у літературному стандарті іменники тут також набувають змінюваності (соша, цим кілом, дв'іст'і кіл), а речовинні й абстрактні іменники І, ІІ, ІІІ відміни з некомплектною числовою парадигмою у літературному стандарті характеризують корелятивні форми (у р'ідкост'ах, опухол'і, панд'хиди, го'рохи, холоц'і, сойашники), що є інтегральною рисою в ареалі.

Іменники ІV відміни у мовленні діалектоносців, як і в інших говірках МДД (Шв., Бр., Тр., Мт., Рл.1.), посідають периферійну позицію. Вони представлені насамперед формами наз. та знах. відм. Зафіксовані лексеми у род. відм. одн., як і в польських, наддністрянських, бойківських, подільських, слобожанських говірках [АУМ: т.3: ч.4: 201], мають форму, тотожну наз. відм. і флексію -а (із с'імн'а). Тенденцію до невідмінювання таких іменників в українських новостворених говірках відзначили й інші дослідники [Пачева 2002: 9; Глуховцева 2005: 358]. Суфікс -ат- спостережено тільки у формах множини таких слів (каче'н'ат, курчатам, кот'ата).

Прикметникову морфологію характеризує наявність у наз. відм. мн., поряд із флексією -і (пол'ов'і, нужн'і, краc'ів'і, гол'і, дво'іур'ідн'і), закінчення -и (дерев'іани, вовн'ани, голодни). Форми на -и, відзначені й в окремих інших говірках МДД (Шв.), відомі північним говорам. У досліджуваній говірці не зафіксовано поширених у північних говорах нестягнених відмінкових форм ад'єктивів, причому не тільки наз. і знах. відм. мн., а й жін. р. та сер. р., властивих іншим південнобессарабським говіркам (Шв.). Не фіксується тут впливу м'якого різновиду на твердий у наз. відм. одн. чол. р. (здоровий, с'ірий, б'ілий / с'о'годн'ішн'ій, лишн'ій) і твердого на м'який в усіх формах, поміченого в МДД (Шв.; Рл.1.), але, як і в північних говорах, у род. відм. одн. жін. р. прикметників спорадично уживаються форми з флексією -ой (із западної). Редукції кінцевого голосного у цій флексії, на думку діалектологів, в українських говірках сприяє індукція скорочених форм дав. і місц. відм. одн., а також сусідство інших слов'янських мов, зокрема російської, білоруської, для яких у род. відм. одн. характерне закінчення -ой [Прилипка 1983].

У місц. відм. одн. чол. р. прикметників та прикметникових слів відзначено варіантність -ому/-ом/-ім (по нашому обичаю, у сорок першому роц'і, на йа'кому, при оц'ому / в с'емд'іс'ат втором, на харошом мест'і / у сорок трет'ім годду, в прошл'ім годду, в ц'ім годду), спостережену у більшості говірок ареалу (Шв., Бр., Мт., Сф.).

Синтетичні форми вищого ступеня порівняння прикметників і прислівників, як і в інших говірках МДД, характеризують суфікси -ш- (-ше), -іш- (-іше) (сил'н'іш'і, спокоїн'іш'і, стар'іший, трудн'іше, дружн'іше, інач'іше), а аналітичні форми найвищого, подібно до багатьох українських говірок, – сполучення зі словом самий (сама старша онука, самий старший син, сам'і хо'рош'і корови, саме б'іл'іше). У конструкціях з вищим ступенем порівняння виступає прийменник за (ширша і вишча за мене). Такі типи для окремих говірок регіону засоби ступенювання, як суфікс -ішч- (хитр'ішчий, вкусн'ішчий) (Мл., Пк.), частка май (май добрий) (Пк., Вс.), а також префікс най-, характерний для літературного стандарту та інших говірок МДД (Пл., Шв.), аналізованій говірці не властиві.

Форми непрямих відмінків займенника в'ін у одн. чол. р. та мн. переважно вживаються без приставного н (до його, на його, з його, на їх, з їх), що характерно для польських говорів [Матвіяс 2006: 59], однак у жін. р. одн. він зберігається (з неї, до неї).

Вказівний займенник той, а також присвійні м'їй, тв'їй, св'їй у формі род. та орудн. відм. одн. жін. р. мають лише стягнені форми (мої мамі, мої корови, с'тої скрин'і, з своєю посудю, ц'ойі дочки). Тільки стягненими зафіксовані й форми дав. / місц. відм. одн. чол. р. присвійних займенників (на с'вому корн'і). Відзначимо, що функціонування таких займенникових форм вирізняє аналізовану говірку з-поміж інших говірок ареалу (Пл., Шв., Бр., Мт.), у яких активні нестягнені типу мо'їейі, мо'їойі, сво'їому тощо. Функціонування стягнених форм присвійних займенників, притаманних здебільшого південно-західним діалектам, пояснюється, ймовірно, аналогією до форм вказівних тойі, тойу, поширених у говірках МДД (Шв., Пл., Рл.1., Бр., Мт.). З цього приводу С.П. Бевзенко зауважив: «... на оформленні в діалектній мові вказівних, присвійних і інших неособових займенників прикметникового відмінювання яскраво відбилися своєрідні напрями аналогій, що по-різному діяли в українських діалектах протягом їх історичного розвитку» [Бевзенко 1980: 125].

Форми род., знах., дав., місц. відм. мн. прикметників твердої групи, займенників (о)той, (о)цей, наш, подібно до більшості говірок МДД (Пл., Шв., Бр., Мт., Сф.) та інших степових, зазнають впливу м'якого різновиду відмінювання і мають переважно закінчення -іх, -ім, рідше -их (в оц'іх, ц'іх, т'іх, наш'іх, стар'іх, молод'іх, б'ідн'ім / р'ідних, ний'акіх). Н.П. Прилипка відзначає, що паралелізм форм на -іх / -их звичайно характеризує південно-східні говірки, насамперед степові, зрідка слобожанські, середньонадніпрянські тощо. «Поширення варіанта -іх у прикметників з твердим приголосним основи більшість дослідників пояснює індукцією наз. відм. мн. і підтримкою її м'якоосновними прикметниками. Цьому могли сприяти також

фонетичні чинники» [Прилипка 1983: 78]. Ареал побутування форми дав. відм. мн. на *-ім* збігається з ареалом відповідної форми *-іх*.

У непрямих відм., зокрема у род. і місц., кількісні числівники, як правило, виявляють змінюваність й мають форми, подібні до літературної мови (на двох *паличках*, с *п'ятнац'яти год*, до дв'яц'яти, *п'ясл'а семи клас'ю*, до чотир'ох *часоў*, до сорока *дн'ю*), на відміну від інших говірок МДД, у яких у цих значеннях у багатьох подібних контекстах функціонують форми наз. відм. (Шв., Тр., Бр., Сф., Пл.).

Інфінітив дієслова, окрім тих, що мають кінцевий приголосний основи (*пастити*, *нес'ти*, *пек'ти*, *помог'ти*), характеризує лише формант *-т'* (*робит'*, *носит'*, *привчат'*, *знат'*, *наливат'*, *обр'ізат'*), як у материнських східнополіських говірках, на протигагу іншим говіркам МДД, у яких спостережено варіантність *-ти/-т'* (Шв., Тр.), варіантність з значною перевагою *-ти* або тільки *-ти* (Пл.; Рл.1., Пк., Вс.).

Дієслівні форми говірки характеризує й активність суфікса *-ува-*, про що яскраво свідчить утворення за його допомогою вторинних імперфективних форм, не властивих літературному стандарту (*розм'итити* – *розм'ит'увати*, *наплодити* – *наплод'увати*, *розложити* – *розложувати*, *зложити* – *зложувати*).

Інтегральною рисою досліджуваної говірки з іншими говірками МДД є відсутність чергування *д//дж*, *с//ш*, *ст//щ* у дієсловах 1 ос. одн. II дієвідміни (*п'ідход'у*, *приход'у*, *гл'ад'у*, *прос'у*, *чис'т'у*) та *т/ч*, *д//дж* у формі 1 ос. одн. та 3 ос. мн. I дієвідміни з суфіксом *-уй-* (*викот'уйу*, *присл'ід'уйут'*, *наплод'уйут'с'а*), що притаманно й багатьом південно-східним говіркам [Жилко 1966: 95]. Крім того, за аналогією до форм типу *ход'у*, у говірці виступають й форми 1 ос. одн. типу *с'ад'у*, *поклад'у*, функціонування яких відзначалося й у 60-ті р. ХХ ст. [Дроздовський 1965: 148]. Існує думка, що такі форми 1 ос. одн. з м'яким передньоюзиковим приголосним основи, швидко поширювані на сучасному етапі в говірках української мови, «у південних степових говірках слід пов'язувати з дозаселенням та заселенням цієї території мешканцями із західних областей» [Марчук 1964: 90–91].

У формі 3 ос. одн. дієслів I дієвідміни зафіксовано тільки повні неусічені форми (*вит'агає*, *пахайе*, *зачинає*, *зростає*, *налигає*, *помагає*, *сп'иває*), що вирізняє аналізовану говірку з-поміж ряду інших говірок ареалу, де з більшим чи меншим ступенем варіантності представлені усічені форми типу *вит'ага*, *гул'а*, *п'ита* (Шв., Пл., Тр., Бр., Сф.). Відсутність таких усічених форм – морфологічна риса, характерна для північних говорів [АУМ: т.3., ч.3., к.38], а також для говірок МДД з південно-західною діалектною основою (Рл.1., Мл., Вс., Пк.). У 3 ос. одн. II дієвідміни з ненаголошеною флексією виступають тільки форми на *-е* (*суше*, *моче*, *хресте*, *робе*, *терпе*, *л'убе*), що «найпоследовніше поширені в новоутворених українських говорах, переважно степових і слобожанських» [Марчук 1969: 169], а також у східній частині східнополіських говірок [Матвіяс 2006: 63]. Функціонування таких форм, властивих усім українським говіркам МДД, пов'язують не лише з впливом 3 ос. одн. дієслів I дієвідміни, а й з «виявом дуже давньої тенденції до спрощення кінця слова» [Дроздовський 1965: 149].

Дієслова архаїчної дієвідміни у 2 ос. одн. вивірнені за зразком II дієвідміни і мають закінчення *-иш* (*передасиш*), що притаманно більшості говірок ареалу (Шв., Бр., Тр.), окрім деяких з південно-західною основою (Рл.1., Мл.), де виступає флексія *-еш*, та з південно-східною основою (Пл.), у яких спостережено флексію *-и*, й засвідчено в ряді західнополіських, волинських, наддністрянських, подільських, полтавських та слобожанських говірок [Марчук 1965: 68].

Дієслово *л'ити*, як і в говірках ареалу з південно-східною діалектною основою, функціонує як лексема 9 класу (*л'ийемо*), на протигагу говіркам МДД з південно-західною діалектною основою, у яких зафіксовано форму *л':ати*. Дієслово *л'ити* має форму 1 ос. одн. теп. часу *иш'у*, що характеризує не всі говірки МДД, в окремих з них вживається форма *л'иш'у* (Шв.).

Форми майбутнього часу недоконаного виду є тільки синтетичними (*буду казат'*, *не буду садит'*), перевагу таких форм у північних говорах підкреслив І.Г. Матвіяс [Матвіяс 2006: 64], вони характерні усім говіркам досліджуваного ареалу незалежно від типу діалектної основи.

Дієприкметники мало поширені, але на відміну від інших південнобессарабських говірок з південно-східною і з південно-західною основою (Рл.1., Пк., Шв., Тр.), де виступає суфікс *-ан-*, їх пасивні розряди від дієслівних основ на *-и-* утворюються тільки суфіксом *-ен* (*обробл'ен'і*, *заправл'ене*, *насторжен'і*), як в літературній мові.

Відзайменникові прислівники у говірці характеризують подібні до літературного стандарту, але безваріантні форми *зв'ит':іл'а*, *зв'итс'іл'а*, *зв'итк'іл'а*, у той час як в ряді говірок МДД з південно-східною основою (Шв., Тр.) переважають варіантні до вказаних форми *с'тудова*, *с'кудова*, *от'с'удова*, а з південно-західною (Рл.1., Рл.2., Мл., Вс., Пк.) – *в'іти*, *в'іци*, *в'ітки*, що варіюються з *зв'ит':іл'а* і под. Такі прислівники характеризують й емоційно-експресивні форми *таке"чки*, *таке"чка*, *туте"чки*, *таме"чки*, засвідчені у багатьох степових говірках і говірках ареалу з південно-східною основою, де вони можуть мати й інше фонетичне оформлення (*таке"чко*, *туте"чко*), однак не властиві говіркам МДД з південно-західною основою. Активна тут і лексема *не"зде*, спостережена і в інших українських говірках, зокрема й у північних [Громик 1999].

Подібно до багатьох говірок ареалу морфологію службових частин мови говірки характеризує те, що у прийменниково-іменникових конструкціях зі словами *казати*, *говорити* та под. виступає тільки прийменник *за* (*здадали за кабана*, *сказав за пол'ітики*); уживається сурядний протиставний сполучник *ну^о* (*п'іут' / ну не ледач'і*) за відсутності *але*, що зустрічається в окремих говірках МДД (Рл.1.) і який, за свідченнями ярославців, вимовляють тільки представники *западної* – *алешники*. Ареально інтегральними у морфологічній системі говірки є підрядні причинові сполучники *за'то*, *за'то шо* (*може за'то л'уди і друзн'і були; н'ікому ми не*

нужн'ї / за то шо вже стар'ї), того шо (жївот нада закриват' / то го шо н'єгатив іде), кон'юктив де, що, як і в багатьох інших південно-східних говірках та більшості говірок МДД, активно виступає у позиції куди, що, який (поступит' де-небуд', борич' варили / де йїсти; українці і оц'ї / де западенц'ї; сосок / де молочний / не роз'їрваний). Широко вживані у говірці й ареально інтегральні частки-вигуки мей, бре (бр'є), запозичені з румунської мови (покин' кажу бр'є оту палочку, кому йа нужна бр'є, мей / в'ін йак ногу вламаў), а також частка гай (н'їшла гай на фабрику). На відміну від більшості говірок МДД, у мовленні діалектоносіїв с. Ярославка вказівна підсилювальна частка о вживається з протетичним в (то го во, оц'ї во, отута во, оте во, отако во, отаке во).

Погоджуючись з загальноприйнятою думкою про чіткіше протиставлення на рівні морфології південно-західних говорів іншим, насамперед південно-східним, і менш чітке північних [Жилко 1966: 182; Бевзенко 1980: 90, 151, 176-177, 199], все ж уважаємо, що відсутність значної кількості морфологічних ознак у вигляді специфічних форм, яких немає у літературному стандарті, але наявних у говірках з південно-західною і південно-східною діалектною основою, вже є диференційною рисою говірок північного діалектного типу щодо ареалу МДД. Слід брати до уваги тут і специфіку варіантності. Так, спостереження над говіркою с. Ярославки Саратовського р-ну Одеської обл. дають можливість відзначити, що її морфологічна система вирізняється на тлі оточуючих говірок з південно-східною, південно-західною та різнодіалектною основою (у яких переважає південно-східний компонент) збереженням рис материнських північних говірок. Тому більшість ареально диференційних рис пов'язані саме з цим. Найсуттєвіші з них, на нашу думку, такі: 1) перевага форм знах. відм. одн. назв неістот, що збігаються з наз. відм. (дай н'їже); 2) збереження чергувань х//с, г//з у дав. і місц. відм. одн. іменників I відміни та х//с, к//ц у місц. відм. одн. II відм.; 3) розрізнення твердого, м'якого та мішаного типів відмінювання в орудн. відм. одн. іменників I відміни (Вал'єйу, крручейу); 4) спорадичне уживання форм двоїни іменників I відміни; 5) твердість у відмінкових формах слів типу базар; 6) центральність закінчення -у і периферійність -ов'ї у дав. і місц. відм. одн. назв істот і неістот (жен'їху, на току); 7) безваріантна флексія -ї у род. відм. одн. та -їйу в орудн. відм. одн. іменників III відміни (сол'ї, ноч'їйу); 8) наявність іменникових форм наз. відм. мн. типу гон'ї, кур'ї; 9) флексія -и, варіантна до -і, у наз. відм. мн. прикметників (дерев'їани); 10) форманти ступенів порівняння – суфікси -ш/-їш-, -ше /-їше і самий за відсутності інших; 11) безваріантні форми інфінітива з основою на голосний з формантом -т'; 12) відсутність усічених форм 3 ос. одн. дієслів III класу типу гул'а, пїта; 13) форми 2 ос. одн. атематичних дієслів з флексією -їш (да'їш); 14) відсутність експансії суфікса -ан- у пасивних дієприкметниках; 15) відсутність прислівникових форм типу с'тудова, с'кудова, в'їтки, в'їци, а наявність лише зв'їтк'їл'а, зв'їтс'їл'а.

Упродовж свого побутування на території МДД говірка набула й рис, інтегральних з іншими говірками цієї території, частина з них була властива матірній говірці, частина витворилася в процесі міждіалектної і міжмовної взаємодії в ареалі під впливом говірок з південно-західною і південно-східною основами. Найважливішими ареально інтегральними рисами вважаємо: 1) відсутність чергувань к//ц у дав. та місц. відм. одн. I відміни (Йул'ки, у сус'їдк'ї), д//дж, ст//ц, с//ш у дієсловах 1 ос. одн. II дієвідміни (н'їдход'у, чис'т'у, прос'у) та деяких чергувань у формі 1 ос. одн. та 3 ос. мн. I дієвідміни з суфіксом -їй- (ви'кот'їйу, при'сл'їд'їйут'); 2) вирівнювання парадигматики числа і відмінка у незмінюваних іменниках, числа – у абстрактних і речовинних іменниках; 3) деактивізацію субстантивів IV відміни; 4) поширеність аналітичних форм ступенів порівняння із словом самий; 5) активність дієслівних форм з суфіксом -ува-; 6) безваріантність аналітичних форм майбутнього часу недоконаного виду; 7) наявність службових слів зато, зато шо, гай; 8) полісемантичність сполучника де. Такі риси, як функціонування прислівників туте"чки, таме"чки, відсутність сполучника але зближують говірку в ареалі тільки з говірками, що постали на південно-східній основі. Ймовірно, можна говорити й про окремі ареально інтегральні морфологічні риси, що протиставляють ареал МДД, напр., активність слів-румунізмів мей, бре.

За морфологічними ознаками діалектну мікросистему с. Ярославки Саратовського р-ну Одеської обл. слід інтерпретувати як південнобессарабську говірку з північною діалектною основою у східнополіських говірках (східнополісько-середньонадніпряньське порубіжжя). Більша частина її специфічних рис, не зумовлених північною діалектною основою, склалася в ареалі МДД під впливом південно-східних, менша – південно-західних говірок, а також внаслідок стимулюючої дії полімовного оточення.

Перспективу дослідження убачаємо в описі морфологічного рівня інших українських говірок полімовного ареалу межиріччя Дністра і Дунаю, що дозволить створити їх варіативний морфологічний портрет й укласти карти до регіонального атласу.

Література

АУМ: Атлас української мови : [в 3 т.]. – Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі [Текст] / [ред. тому А. М. Залеський, І. Г. Матвіяс]. – К. : Наукова думка, 2001. – 266 с. – (206 карт).

Бевзенко 1980: Бевзенко, С. П. Українська діалектологія [Текст] / Степан Пилипович Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.

Глуховцева 2005: Глуховцева, К. Д. Динаміка українських східнослобожанських говірок [Текст] : [монографія] / К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 592 с.

Громик 1999: Громик, Ю. В. Прислівники відзайменникового походження у західнополіських говорах української мови [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ю. В. Громик. – К., 1999. – 17 с.

Дроздовський 1962: Дроздовський, В. П. Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратовського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області) [Текст]: дис. ... канд. філол. наук / 661 Дроздовський Володимир Петрович. – Одеса, 1962. – 473 с.

Дроздовський 1965: Дроздовський, В. П. Про деякі фонетико-морфологічні явища, пов'язані з граматичною аналогією (на матеріалі українських південнобессарабських говірок) [Текст] / В. П. Дроздовський // Праці XII Республіканської діалектологічної наради. – К., 1965. – С. 144-152.

Жилко 1966: Жилко, Ф. Т. Нариси з діалектології української мови [Текст] / Ф. Т. Жилко. – [2-е вид. перероб.]. – К. : Радянська школа, 1966. – 307 с.

Марчук 1964: Марчук, (Бовтрук) Н. Й. Форми 1-ої особи однини дієслів теперішнього часу в українських говорах [Текст] / Н. Й. Марчук (Бовтрук) // Українська діалектологія і ономастика. – К., 1964. – С. 80-94.

Марчук 1965: Марчук, (Бовтрук) Н. Й. Форми 2-ої особи однини дієслів теперішнього часу в українських говорах [Текст] / Н. Й. Марчук (Бовтрук) // Територіальні діалекти і власні назви. – К., 1965. – С. 60-69.

Марчук 1969: Марчук, Н. Й. Форми 3-ої особи однини дієслів теперішнього часу в українських говорах [Текст] / Н. Й. Марчук // Українська діалектна морфологія. – К. : Наукова думка, 1969. – С. 168-177.

Матвіяс 2006: Матвіяс, І. Г. Діалектна основа словозміни в українській мові [Текст] / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 52-65.

Мукан 1969: Мукан, А. М. Варіантність форм у деяких новостворених говорах української мови [Текст] / А. М. Мукан // Українська діалектна морфологія. – К., 1969. – С. 191-199.

Пачева 2002: Пачева, В. М. Українські говірки Запорізького Надазов'я [Текст]: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Пачева. – Запоріжжя, 2002. – 18 с.

Прилипка 1983: Прилипка, Н. П. Форми словозміни і ступені порівняння прикметників [Текст] / Н. П. Прилипка // Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів. – К., 1983. – С. 61-101.

ПУГ 1961: Дроздовський, В. П. Південнобессарабські українські говірки [Текст] / В. П. Дроздовський // Праці X Республіканської діалектологічної наради. – К., 1961. – С. 132-155.

Список умовних скорочень:

- Бр. – с. Броска Ізмаїльського р-ну Пл. – с. Плахтіївка Саратовського р-ну
- Вс. – с. Височанське Тарутинського р-ну Тр. – с. Трудове Кілійського р-ну
- Шв. – с. Шевченкове Кілійського р-ну Пт. – с. Першотравневе Ізмаїльського р-ну
- Мл. – с. Молдове Саратовського р-ну Сф. – с. Саф'яни Ізмаїльського р-ну
- Пк. – с. Петрівка Тарутинського р-ну Рл.1. – с. Ройлянка Саратовського р-ну
- Яр. – с. Ярославка Саратовського р-ну Рл.2. – с. Ройлянка Татарбунарського р-ну

В статье описывается морфологическая система украинского говора междуречья Днестра и Дуная, устанавливается его место в типологии говоров ареала по морфологическим признакам.

Ключевые слова: говор, морфологическая система, интегральные и дифференциальные черты, ареал.

The author describes the morphological system of the Ukrainian dialect spoken in the area between the Danube and the Dniester Rivers, according morphological features establishes its place in typology of the Ukrainian dialects of this area.

Keywords: dialect, morphological system, integral and different features, area.

Надійшла до редакції 7 вересня 2012 року.